

gande stort, mindre än man kanske trott, och isynnerhet beträffande höggravfälten blir man inte övertygad om deras »mellansvenskhet» — materialet är för ensidigt (främst vapen och framför allt är antalet undersökta högar alltför litet — 27 högar av 430, 6 av 50 — för att kunna ge ett säkert underlag. Däremot är man böjd att godtaga flatmarksgravfältet som ett bevis för en gotländsk bosättning, också om man gärna hade önskat en mera ingående jämförelse med fornlämningar och fornsaker i det övriga Kurland för att få ett klarare perspektiv på frågan. Också de övriga s.k. skandinaviska kolonierna österom Östersjön, som författaren tar upp till behandling, kunde med fördel både kronologiskt och geografiskt ha ställts i relief mot den kulturmiljö där de uppträda. Men det väsentliga blir, att författaren framställt och analyserat själva materialet på ett sätt som fyller alla anspråk, och att boken därigenom får sitt stora och bestående värde för forskningen.

I slutkapitlet motiverar författaren ännu en gång sin uppfattning, att Grobin är de historiska källornas Seeburg. Uppfattningen må vara riktig eller icke riktig — den gäller en sak som inte kan bevisas; att taga upp frågan återspeglar ett karakteristiskt och genomgående drag i Birger Nermans forskargärning. Han har alltid syftat till att kunna sammanställa arkeologiska fakta med historiska uppgifter, och han har varit trogen detta sitt mål.

Ella Kivikoski

Hämeen historia I. Esihistoria ja keskiaika. Utgiven av Hämeen Heimoliitto. Hämeenlinna 1955. 655 sidor.

Då detta verk förelades allmänheten erhöll våra landskapshistoriker ett innehållsrikt praktfullt tillskott. För innehållet svarar fyra kända forskare: professorerna Matti Sauramo, Ella Kivikoski, Vilho Niitemaa och Lars Pettersson. Som titeln anger vill boken ge en bild av Tavastlands förhistoria och medeltid. I första hand behandlas dock enbart den del av landskapet, som ligger inom Tavastehus läns gränser. En sådan geografisk begränsning är naturligtvis ej till gagn för ämnet, men man kan förstå, att den skett av praktiska skäl.

Matti Sauramos uppsats bär titeln »Från istid till stenålder» (ss. 11—36). I artikeln redogör författaren, vårt lands kända kvartärgeolog, på ett åskådligt och lättfattligt sätt för Tavastlands geologiska utveckling. Intressant är i synnerhet vattendragens utvecklingshistoria, som på grund av lutningen i landhöjningen är synnerligen mångskiftande. De gamla utloppens försumpning, sjöarnas stigande vattenyta och de nya utlopp de bryter sig, står i ett intimt sammanhang med landskapets stenåldersbosättning, som ju koncentrerade sig till insjöarnas stränder. Mot bakgrunden av denna utveckling skildrar författaren förhållandena under stenåldern och utgår från ett mera omfattande material än det tavastländska. En presentation av det sistnämnda har ej varit nödvändig för historiken som helhet betraktad, emedan prof. Sauramos artikel väl snarare är ämnad som en inledande översikt än som en organisk del av landskapets historia. På forskningens nuvarande ståndpunkt kan man ju ej anföra bindande bevis för att befolkningen i Tavastland under stenåldern skulle vara tavasternas stamfäder.

I motsats till stenåldern utgör järnåldern en mer väsentlig del av tavasternas historia. Prof. Ella Kivikoskis »Tavastlands järnålder» (ss. 37—197) ger oss en sammanfattning av det som fyndmaterialet från järnåldern kan förtälja om landskapets förgångna. En av framställningens intressantaste kapitel betitlas »järnåldersbosättningen»; det kunde även kallas landskapet Tavastlands uppkomst».

Av det arkeologiska fyndmaterialet kan man ofta skapa sig en tillförlitlig bild av bosättningens förlopp, men att dra upp gränser för olika kulturkretsar låter sig ej göra, om dessa gränser går genom obygdar. Sålunda kan vi inte säga vilket område Tavast-

land har omfattat under förhistorisk tid. Av Vilho Niitemaas forskningar däremot framgår att Tavastland vid den historiska tidens begynnelse sträckte sig från »hav till hav» och omfattade ett område, som i stora drag faller inom linjerna Sibbo—Somero—Euraåminne (Eurajoki) och Kymmene älv—Puulavesi—Suonenjoki. Under tidig historisk tid har Tavastland omfattat ett stycke av Nylands kust samt Kumo och Kymmene älvars sjösystem. På 1200-talet torde dock en stor del av det sistnämnda ha hört till det dåförtiden starkt uppblomstrande Karelen.

Det är intressant att iakta huru det förhistoriska Tavastland, som Ella Kivikoski gestaltar, stämmer överens med Tavastland i historiens gryning. Ett svar på frågan kan vi få av ett par kartor. Av kartan s. 55 framgår att bosättningen under vikingatid och korstågstad enligt den bild gravfälten ger oss, visar en kraftig koncentration kring vattendragen mellan Tammerfors och Vänä (Vanaja). De västligaste gravfälten i Nokia och Messuby (Messukylä) förbinder det tavastländska bosättningsområdet med den enhetliga kedjan Karkku—Tyrvis—Kumo (som ej syns på kartan). Öster om denna linje påträffar man en glesare bosättning i Lampis, Hollola, Kuhmois, Jämsä, Iitti, Nastola, Hartola och Pertunmaa i söder och i väster finns fynd från Urdiala (Urdjala) och Tammela (gravfältet i Tammela kan vara tillfälligt). Det är ett anmärkningsvärt faktum att ovannämnda bosättningsområde i sin helhet faller inom de gränser Niitemaa dragit upp för Tavastland vid den historiska tidens begynnelse och även nästan utfyller detta område. Detta område ligger alltså, med undantag för gravfälten i Hartola och Pertunmaa, väster om den gräns mellan tavaster och karelare, som antagligen går tillbaka till 1200-talet. Man kan alltså fastslå att Tavastland under järnåldern i stora drag har haft samma utsträckning som under den historiska tiden och att det varit fullt utvuxet redan under vikingatid och korstågstad. Kartan över järnåldersbosättningen täcker naturligtvis ej landskapets lottmarker, som till en del även senare förblivit obebodda. Nyttjandet av lottmarkerna torde dock gå tillbaka till förhistorisk tid och de ovala eldslagningsstenar man funnit utanför järnåldernas egentliga bosättningsområde, kan enligt allmänt vedertagen uppfattning mycket väl sättas i samband med ödemarksfärder. De ovala eldslagningsstenar man funnit i trakter, som under historisk tid varit tavasternas lottmarker, bl.a. i norra delen av Kymmene älvs sjösystem, (kartan s. 52) kan väl tyda på att dessa områden nyttjats av tavasterna redan under tiden 100—700 e.Kr. (d.v.s. den tid då eldslagningsstenarna var i bruk). Säkert är detta dock ej emedan det är möjligt att dessa områden var utmarker för den sydösterbottniska bebyggelsen under järnåldern; eldslagningsstenarna säger ju ingenting om ödemarksresenärernas hemort. I alla händelser har Tavastland, sannolikt redan under förhistorisk tid, sträckt sig från Finska viken till Bottniska viken. Detta sjöområdes fasta bosättning och dess befolkning torde utgöra en helhet, ett Tavastland under sen förhistorisk tid, de ryska källornas »jämernas land» och skandinavernas »Tavastia», konstaterar författaren (s. 55).

På vilket sätt har det förhistoriska Tavastland uppstått? Prof. Kivikoski behandlar denna fråga i ovannämnda kapitel där det av en karta framgår (s. 46) att den tavastländska centralbygden mellan Tammerfors och Tavastehus var mycket tät redan under äldre folkvandringstid och att den därifrån småningom bredde ut sig. Bosättningen leder sina rötter till 300-talet, till vilket några av de tidigaste gravfynden (Pälkäne och Tavastehus) kan dateras. Till 300-talet hör också några fynd från Urdiala, som förf. har behandlat i ett annat sammanhang (SM 1955). Från den tavastländska centralbygden känner man ej ett enda säkert gravfynd, som kunde dateras till 200-talet, men trenne som lösfynd tillvaratagna romerska mynt, torde kunna hänföras till denna tid och möjligen även en spjutspets från Lauttasaari i Somero (NM 10061). Dessa lösfynd, ävensom ett ensamstående gravfält i

Viitasaari, visar att området stått i kontakt med järnåldersbebyggelsen i Egentliga Finland (kanske även med Estland) redan före dess kolonisering.

De flesta av områdets gravfält har varit i bruk en relativt kort tid. Några har dock givit föremål från flere av järnålderns perioder. Bosättningen har varit rörlig men i stora drag dock stabil. Gravfälten är små, i främsta hand kanske viloplats för enstaka bebyggare. Inflyttningen till Tavastland är ett resultat av en långsam kolonisation längs Kumo älv från väster mot öster. Författaren ansluter sig till den teori om bosättningens förlopp, som Alfred Hackman utvecklade redan för ett halvt sekel sedan och som genom fyndmaterialets kraftiga tillväxt har visat sig allt mer sannolik. Tavastlands första bebyggare under järnåldern syns ha kommit från Virland (Virunmaa). Härpå tyder bl.a. de emaljrade spännan av virländskt ursprung, som upphittats kring Kumo älv. Varför nybyggarna anlät via Kumo älv och ej längs de vattendrag, som från Finska viken för till Tavastland, förblir i viss mån en öppen fråga; författaren konstaterar blott att det ej kan anföras några säkra bevis för en kontakt under tidig järnålder mellan Tavastland och Estland över virländskt område.

Det är svårt att urskilja några specifikt tavastländska drag i Tavastlands järnålder. Den dominerande gravformen i Tavastland är ett sten- och jordblandat eller enbart av stenar uppfört röse, som vanligtvis innehåller flere brandgravar. Dock förekommer sådana enkla rösen även på sydvästfinskt område, varför gravformen ej kan anses vara uteslutande tavastländsk. I Tavastland förblir de dock längre i bruk, d.v.s. ända fram till korstågstad. Enligt Kivikoski har gravformen uppstått bland nybyggarna, som ej kände sig bundna av det organiserade bysamhällets traditionsbundna begravningsritual; kanske de unga nybyggarna ej ens kände till någon begravningsritual — förklaringen är naturlig om och ej den enda möjliga. Brandgravfälten, som är karakteristiska för sydvästra Finland under den mellersta och senare järnåldern, är sällsynta i Tavastland; där de förekommer, visar de särdrag. Tavastlands järnålder, i den mån man överhuvudtaget kan tala om speciellt tavastländska drag i det arkeologiska fyndmaterialet, präglas av gravformen att döma, av en viss konservatism. Detsamma torde man kunna säga om den enda föremålstyp, som är speciellt tavastländsk, de finska runda spännbucklornas typologiskt yngsta form, som främst kännes från Tavastland. Typen är en tydlig degenerationsform utan inneboende utvecklingsmöjligheter. Ett nyskapande har däremot kunnat förekomma på många av de områden inom kulturen, som stannar utanför det arkeologiska materialet. Etnografiskt sett kunde den tavastländska konservatismen anses bero på bosättningens inlandskaraktär: förbindelserna med utlandet kan naturligtvis ej vara lika livliga som i kusttrakterna.

Prof. Kivikoski behandlar ämnet även ur andra synvinklar än ovan anförda. Utan att närmare gå in på dem kan man fastslå att framställningen i sin helhet präglas av saklighet och kritik. På sina ställen är förf. kanske alltför försiktig i sina ställningstagande. Artikeln är till en del mycket detaljerad och tillförlitlig vad behandlingen av materialet beträffar. Trots detta bibehåller den sin överskådlighet hela tiden, varför den är lättläst även för en lekman. Författarens grepp om ämnet visar att hon behärskar vårt lands hela järnåldersmaterial. Prof. Kivikoskis framställning av Tavastlands järnålder är en syntes, som öppnar vida perspektiv. Tack vare den har järnåldersforskningen i vårt land tagit ett kliv framåt. En syntes visar ju också, var gränserna för vårt vetande går och utpekar därigenom de problem, på vilka den kommande forskningen måste koncentrera sig. Efter vad jag förstår erbjuder »Tavastlands järnålder» tacksamma problem och nya möjligheter också i detta avseende.

U. Salo